

“Նաեւ շքեակայ երկիրը (կեսարիոյ), կ'ըսե Սարաբուն, բոլորովն անպողտեր եւ մշակութեան անյարմար. վասն զի աւազուած եւ ներքեւը ժայռաւ:” Այս օրս ալ աւելի բարձր հիշգրտվ. քան ցորենի բերքով ծածկուած են արդի արտաւ. քաղաքին շրջակայքն, որուն արտաւ. ձաններն աւելի գեղէի նման են, եւ որ՝ օրինակի համար՝ Ս. Բարսեղի օրով հին քաղաքին հետ մինչեւ 400.000 հոգի բնակիչ ունէր: Մեկաս՝ այժմ Գարա-սու՝ գետին ժառին Սարաբունի պատմանն այնպէս իմանալու է թէ Արիարաթէն արքայի շինած թուամբը կրնայ ըլլալ միայն այն կրճին մէջ, ուր նոյն գետը կարմիր գետ կը թափուի: Գաղաքին առջեւ գաշալին մէջ գետ մ'ալ կայ, կ'ըսե Սարաբուն, Մեկաս (Սեւ) անուամբ, իրր 40 ասոց հեռու. քաղաքէն, որուն աղբիւրն է քաղաքէն աւելի վար սեղ մը: Ուստի քաղաքացւոց համար այն կողմանէ օգտակար չէ որ գետին անկողինը աւելի բարձր չէ եւ ճահճեւ. ներ ու լճակներ կը կազմէ, եւ ամառն օդը կ'ապականէ: Նաեւ քարահանքն անգործանելի կ'ընէ՝ որչափ ալ օգտակար ըլլար այն, վասն զի քարերու խաւեր կ'ան՝ օրոնք Մածակացւոց առատութեամբ կը մատակարարեն առն շինելու քար. բայց քարի շարքերը ջրով ծածկուած են, ուստի չեն կրնար բանեցուիլ: Այս ճահճային տեղերն ալ շատ սեղ (սարսերկեայ) կրակի հետ հաղորդակցութիւն ունին, Այս օրս ալ կեսարիոյ շրջակայքն եւ Արգեոսի տաքը կը տարածուին մեծ լճակներ եւ ճահճեւներ, որոնցմէ են Գարա-սու եւ Սարաբունի գետերու ջրերը: — Սարաբուն կը շարունակէ՝ “Որովհետեւ Մեկաս նեղ սեղ մը չ-իւ կը թափուի, Արգեոս թագաւորը գոյցեց այն տեղն, որով բոլոր շրջակայքն ծովանման լիւճ մը դարձաւ: Եւ որովհետեւ ծովուն մէջ քանի մը կղզիներ կային՝ ինչպէս Կիւկլադները (*), անոնց վրայ կը բնակէր թագաւորն եւ երիտասարդական զուարճութեանց կը պարտադէր: Բայց թուամբ բռնութեամբ պատեցաւ եւ ջրուն իր ելքը գատաւ: Ասով բարձրացաւ Հելլեւ¹ (մէ Եփրատը) եւ Կապադոքիական հողին մէջ մտաւ մը հնաք ըջեց տարաւ, աւերեց գեղեր եւ մշակեալ գաշալներ եւ փոխգական Գաղատիոյ մեծ փնաններ ըջաւ: Ասոր դէմ Գաղատացիք 300 սաղանգ փնատուց տուգանք պահանջելով առին, իրաւընտրութիւնը Հռոմայեցւոց տալով: Նոյնը պատա-

հեցաւ Հերպոլի¹ քով ալ: Վասն զի հոս ալ Կարմալաս (արգի՝ Սամանտի-սու) գետին ընթացքը փակեց. բայց գետը պատեց անցաւ եւ իւր ջրուն աւերեց քանի մը կիլիկեան տեղեր Մալաթի քով, եւ օտարակեցաւ փնատուղներուն հատուցում ընել:”

(Հարա-ն-իւն-ի)

Հ. Յ. Տ.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ԱՎԱԿԱՆՍՍ ԵՒ ԻՐ ԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐ ԱՌ ԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐ

Ազապետոսի Նախընթաց ընազրին տպագրութեան ժամանակ շատ թանկագին տեղեկութիւններ ստացանք Արթ. Յովհ. մե. Մկրտումէ, որ ըստինամեւ իր Ազապետոսի տպագրութեան (Կ. Գ. 1806) մասին տեղեկութիւններ տալ, միանգամայն համաձայնելով մեր ձեռագրին ընթերցումները տպագրին նետ՝ վերջոյս տարբերութիւնները նշանակելով խաւած մեղք: Այս ամէնուն համար հոս ալ կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնը: Տարբերութիւնը շատ մեծ մն. սլաքը ընթերցման տարբերութիւնն ասելով՝ նոյն խմբագրութիւնն մնն է: Յիշեալ տեղեկութեանց մասին յետոյ:

Յ.

Ազապետոս Եւանջ քով արգէն հնուց տարածուած գործք մըն էր, Նաեւ իբր գրողից ուսմանն միջոց, Հնուց քով յաճախ էին քերականական-բառակցական լուծմանը նշանաւոր մատենագրաց, ինչպէս այսպիսի լուծմանց առատութիւն մ'ունէինք մենք ալ: Ասիկ ցարգացած է Եւանջը “Հատած գրողութիւն” (σχεδιαγραφία) կոչուած, այսինքն քերականական առանձնքը սորվեցնել՝ լուծելով հատածի մը բառերն ու բառաւեցները: Ասոր համար կ'ընտրուէին կարեւ եւ իմրուած կտորներ Ս. Գրքէն, եկեղեցական երգեր, նամականեր եւ

1 Ուսման Հերպոլի մասին իւր կարծիքը կազմած է Կարմալաս գետը՝ որուն վրայ կ'իկնար Հերպոլ, նոյն համարելով Սամանտի-սու գետին հետ: Ուսման (Rugos) քիչը Սարաբունի առած այս տեղեկութեան համար՝ զոր Ուսման իւր պատի յաւակը կը ընէր, անհնար կը համարէր այն կարծիքը: Վասն զի երբ Սարաբուն (ժ. 589) կը պատմէ թէ Կարմալաս թագաւորը պատեցաւ աւերեց Կիլիկիացւոց քանի մը տեղերը Մալաթի քով (σὺν Κίλικαν τινὰ χωρία τὰ περὶ Μαλλόν), չէր կրնար Կարմալասը փնատել Սամանտի կամ Սեւհուն գետին կողմերի, այլ լիւծակ ցետնի, զ'սակ զի վերջոյս խաւած նաւերի վրան էր Մալաթ (Μαλλία ἢ Ρυτάνια) եւ արդի Կարմալասը, անոր արեւմտեան՝ այժմ ը ցամաք՝ խաւած արդի բալիկն էր: Այս գետին կողմերը քուրման-սու գետ մը ցանկեղծ, ինքնին կու. զայ տեղ քաղաքից՝ անուանց նմանահայեցեալն է համար՝ նոյնպէս զի վերջին Կարմալասի հետ: Եւանջային զեպոյ Հերպոլ գետին արեւելեան կողմէ երբ Ուսման Կարմալասը կը համարէ քուրման-սու գետը, իսկ Կարմա (ΚΟΡΑΒ) անուանը կու. ապա անոր քիչ զի՝ Մարգարայի:

1 Բնագրին մէջ երկու անգամ մը սխալմամբ գրուած է Եϋφράτης (Եփրատ) փո. “Αλυσ (Հալիս)”

նմաններ, նաև արտաքին հեղինակներ, ինչպես Փիլոսոփայություն, Աթոլոգիա եւ ուրիշներ: Այսպես Ագապետոսի բառերու լուծմանը մ'ըջած է Մանուէլ Մուքոպպլոս, որ Արքեպիսկոփ Բ. օրով (1282—1328) կ'ապրէր:

Արուած գիրք մ'իշխած է յետոյ ալ, ինչպես իր ցուցրին բազմաթիւ տպագրութիւնքն ու թարգմանութիւնքն եւրոպական շատ մը լեզուներու տպագրութեան հնագոյն ժամանակներէն ալ: Փարբիկիոսն եւ Հարլես ահագին ցանկ մը յօրինած են այս հրատարակութեանց, միանգամայն ամփոփելով Ագապետոսի մասին կարելի ամէն տեղեկութիւնքն: Ճոն տեղեկութիւններ կը պարունակէ նաեւ Գալանդոսի հաւաքածոյն: Այս ամէնը այժմ առձեռն են դիւրամատուցելի է Միլիթ հռչակաւոր հայրախառնական հաւաքման մէջ, ուր դրուած են յիշեալ գրութիւնքն այլ բնագրին իբր նախաբան:

Յոյն բնագրին հնագոյն հրատարակութիւնք՝ լատ. թարգմանութեամբ հանգրժե՛ք եղած է Վեներովի 1509ին. անկէ ետքը շատ յաճախ, նաեւ Եղովկայ առակներուն հետ: Թաղապետ յիշելու ենք Բանդուրիոսի հրատարակութիւնն կրկին (A եւ B) օրինակաց համեմատ, նոր թարգմանութեամբ լատիներէն՝ զոր Գալանդոս կրկնած է յիշեալ տեղէն եւ ծանօթութիւններով իւր Բեռնեկից Ինքնակալութեան գործոյն մէջ¹: Լատիներէն թարգմանութիւնքն ալ ըստ այժմ՝ բազմաթիւ են, հաստ մը Լուգդունեան արդէն Բաթրիստէն գործածած (Տարեգիրք, յաճե 527), հաստ մ'ալ Կամբրորտսէ, եւ զարձեւալ յաճախ Ս. Հարց գործոց բազմաթիւ տպագրութեանց մէջ²: Միւս լեզուներէն նշանաւոր է ի մանուսքի գաղղկականն, որ լեզուաւ՝ ի միջև այլոց՝ թարգմանութիւն մ'ալ կայ նոյն իսկ Լուգդունեան Գ. Թագաւորին կողմէն: Բացի իտալներէն եւ իտալական թարգմանութիւններէն³ առատ են

նաեւ գերմանականները, որոնց մէջ հնագոյնը կ'երեւայ Վիտտեմբերգիւն 1530ին՝ իշխողաց գրքոյն, տիպոգրով: Կան նաեւ բաղմաթիւ անգղիական թարգմանութիւնք, որոնց հնագոյնը Լոնտոն տպուած է նոյնպէս 1530ին, միւսներն անթիւական: Նոր ժամանակի գրութեանց գլխաւորները քիչ մ'եղբը կը յիշենք. իսկ հնագոյնները մանրամասն յիշել անհնար է եւ աւելորդ ալ:

Որչափ ճոխ է Ագապետոսի գրութեան հրատարակութեանց եւ թարգմանութեանց ցանկը, այնչափ աննշան են իւր անձին մասին մեղի հասած տեղեկութիւնքն: Համանուն բազմաթիւ անձերէն նախ դուրս հանելու է Ագապետոս Ա († 536) Բ (946—56) հռոմայեցի քահանայապետները⁴. նոյնպէս Միւնապաց համանուն եպիսկոպոսը՝ զոր բացի Եւաղքէն կը յիշեն Փիլոսոփայութեան Սուրբա (ի բուն Ագապետոս): Գարձեալ կայ Ագապետոս մարտապիտան մը Հուգոսի, որ 457ին թուարկ մ'ուղղած է Լեւոն կայսեր Բագրեգնոնի ժողովքին մասին եւ որ Գեննաթոսի գաղափարներն օրով 459ին Կ. Պոլսոյ ժողովոյն օտարաբարմ է: Ուկերեքանին թղթերուն մէջ կան երեք հաստ ուղղուած Ագապետոս անձի մը. (տես Montfaucou, Bibl. Coislin. 567, 569). նոյն Մեմֆոնիսի վկայութեան համեմատ յիշեալ Ագապետի կը հայուէ նաեւ Ագապետոս՝ Բեռնական, մը. համանուն մարտիրոս ասրիական մ'ալ կը տանէ Հռոմէական վկայութեան թիւերը օգտուած 6ին: Նոյն իսկ Ճիշդ Թուստիւսիտոսի օրով Կ. Պոլսոյ ժողովոյն արձանագրութեանց մէջ յաճախ կը յիշուին երկու վանք հայրենի Ագապետոս անուան, որոնցմէ կը գտնուանան արդէն Պարնիոն եւ Փարբիկիոս մեր հեղինակը, եւ թէ եւ Բանդուրիոս նոյնը չի համարձակել ընել՝ նաեւ արդի ամէն գիտնականը: Հաստերը նշանցնել փորձած են մեր հեղինակն այն Ագապետոսի հետ, որուն ուղղած է Պրակտիոս Գաղաթի իւր ՃԹԲ նամակը. սակայն՝ ինչպէս նոր գիտնականը ալ կ'ընդունին, անհիմն է այս կարծիքը նաեւ անով որ մեր հեղինակն ըստ երեւութին Կ. Պոլսոյ տպուած է, իսկ Պրակտիոսն այն թղթակիցը կ'ապրէր Ալեքսանդրիոյ (տես Արմաւրսեան, 457 եւ այլադ.)

Քիչ բան է ըստ այժմ՝ մեր գիտցածը մեր Ագապետոսի մասին, այնչափ որչափ գրութեան ձեւական արդէն գրուած է, թէ Սարկիսոս էր Մեծին Սոփիոյ Կ. Պոլսոյ, եւ Բուսաֆինիանու Ա. (527—565) ուղղած իւր գրութեան, ուստի Չ. Գալուսն ծագած: Գիտնականք իբր 527ին կը գնեն

Regenten-Büchlein, Wittenberg 1530, ուրիշ թրք.՝ Մարթիոն Մեծի (M. Möller, Բ. Gerlitz 1590, 1605), Դեյ. Glayer (Բերեմ, 1819). գործեալ Գրտեֆորտ 1782 եւն եւն:

Եւքլէ. Introduction to wisdom, Banket of Sapience, and Precepts of Agapetus, Լոնտոն. ուրիշ թրք.՝ Thom. Paynell, Լոնտոն. երկուքն ալ անթիւական:

Առանց եւ յաղորդաց մասին տես (բացի Գարբիկիոսն եւ օրիշներէ) նաեւ Hergenröther-Kaulen, «Kirchenlexicon», Գրաբուրգ, Հաբ. Ա 1886, էջ 328—330: Մեծք ուրիշը համարեցածն այս ամէն Ագապետոսներու մասին տեղեկութիւնքն խնդրէ եւ անթիւ մատակարարականները յիշել:

¹ Բիւրգանդեան Լուծման մասին՝ տես Արմաւրսեան էջ 580—2:

² Մուքոպպլոսի մասին՝ անդ 546—8: Յոյն հեղինակին περι οὐδεὶς քարձեց արդէ մահ ու Ագապետոսի Լուծմանքն են, տես Migne, անդ. 1161—2՝ excerpta Moschopulo in Agapetum, նախ բնագիր նաեւ Fabricius, Bib. Gr. XII, 306:

³ Fabricius, Bibliotheca Graeca, ed. Harless, VIII, 36 ff, աւ. Միլիթ էջ 1155—62:

⁴ Gallandus, Vet. Patrum Bibliotheca, tom. XI, pars IX, 253 ff, աւ. Միլիթ էջ 1153—5:

⁵ Migne, Patrologiae cursus, Series Graeca, LXXXVI, 1153—1186:

⁶ Հմմտ. Agapeti Diaconi De officio regis ad Iustinianum, Venetiae 1509, գործեալ՝ Կոչմեա 1527, Բաթրիկոս 1521 եւն. Եսափի հետ՝ Aesopi Phrygii fabulae cum aliis quibusdam opusculis, Բաթրիկոս 1553, եւ այլադ.: Եւ Banduricus, Imperium Orient., t. II, եւ Praef. p. 8:

⁷ Հմմտ. Biblioth. Patrum. տպ. Պարիս 1575, 1624 (II, 363 ff) եւն. Camerarius p. 158—170, եւ ըստ օրիշներ:

⁸ Յճագոսն է՝ Les preceptes d'Agapetus à Justinian sur une version Latine par le Roi Louis XIII, en ses leçons ordinaires, Paris 1812. հնագոյն թարգմանութիւնն ըսած էր Joanne Picot, Պարիս 1583:

⁹ Սպանիերէն թրք.՝ Mosquera de Figueroa, Մաւրիս 1598, իտալերէն՝ Վենետիկ 1545 եւ ուրիշներ:

գրութիւնը. Միշին բնորոտ է վերջին 565 թուականին եւ անոր ներքեւ զետեղած գրութեանը: Այսչափն է մեր գիտցածն, որչափ ալ գրուած քլայ Ազապետոսի մասին. շատ շատ կրնայ նաեւ աւելցնել այն պարագան որ ըստ աւանդութեան նոյն Եւստակիոսեան Բարսիլին եղած է Ազապետոս: Եղին ձեռագիր մը՝ որ կը գտնուէր ի Կ. Պոլսի Կոստանդինոս Բարսիլին (Const. Barini) գոյց մէջ, անկէր խորագիրը՝ «Ազապետոսի Սարգիստի Գիծին Եկեղեցւոյ եւ սուսնայի թագաւորին Եւստակիոսեան Մեծին, առ նոյն թագաւոր Եւստակիոսեան գիրք կամ հասածք ԺԲ. Ինչպէս կը վկայէ նաեւ Պատմ. վիճակ: Ասոր հաստատութիւն կ'աւանդուի Կոստանդիոսեան Գրութեան Գրքին ըստը»՝ Առ Արշակ արքայ յայտարարելու յաւանքն արքայութեանը եւ, այնպէս՝ ինչպէս վարդապետ մը կը խօսի իւր աշակերտին:

Բարսիլոսեան վեր մեծ գովութեամբ կը խօսուի գրութեան վրայ, գրուածելով անոր սիրուն պարունակութիւնը, գրութեան գրեթէ ամսական սոք, եւ ընդհանրապէս կ'ընդունուի որ նմանելով հեղինակին Ջ. Գարուն ծագելից՝ շատ գեղեցիկ է գրութեանը յոյն լեզուն, եւ կը յայտնէ որ հեղինակն ուսումնասիրած էր հին գաղական մասնագիրները: Այս ամէնն եւ նորագոյն քննութեանց արդիւնքն զգեցնել կերպով կ'ամփոփէ Կոստանդիոսեան (527ին) նախած է նոյն կայսեր իշխանաց «Հայկեի վարդապետ մը» (Fürstenspiegel), որ ձեռագրաց մէջ կը գտնուի խորագրով՝ «Ազապետոսի յորդարական գրքաց», եւն: Գրութիւնը 72 գլուխ ունի, որ իբրտու կազմած են եւ արժեք սղակառուցել կը կոչուեն՝ «Առաւմտային եւ բարեպաշտ թագաւորին Եւստակիոսեան» Ազապետոս արուպ արկաւառ: Գլուխներն՝ արժեք ծաւալն է 1էն մինչեւ 10 սոք, կը պարունակեն գրեթէ միշտ ընդհանուր խորաններ իշխանի մը բարոյական, կրօնական եւ քաղաքական պարտք մասին: Խրատ. քանիչքն գլուխը յինքեան ամբողջ մին է. կանոններու յորինումը զնաւան է եւ խիստ հետաքրքրական գտնով մը. լի է հակադրութիւններով, համապատասխան է նմանակցի կազմութիւններով. մասնաւոր ինքնաբերական է պարբերութեանց իբրտու համեմատական անդամները համաձեւ կերպով յորինելու: Ազապետոսի հետ նոյն են շատ մասամբ

իշխանաց վարդապետ երեւոյ ժողովրդի «Հայկեի ներք», որ կը գտնուի Բարդաւմայ եւ Եովստակոսի վկային մէջ: Ստիպել նոյն իսկ այս համեմատութեան կերպը կը յայտնէ որ Բարդաւմայ հեղինակը չէ Ազապետոսն. այլ պէտք է թելադրել հասարակաց անեղբար որինսկ մը՝ որմ օգտուած են երկուքն ալ: Այս օրինակը բարդագուտ էր կամ քաղաւքն իշխանայն եւ ի մանաւորի կենդ. մասնագրաց՝ յատկապէս Բարդ. եւ Գրիգորի Նուխադայն, գործերէն: Ազապետոսի իշխանաց վարդապետ հայկեին իւր պարունակութեան ուղղամտութեամբն եւ շինելը բնութեամբ, լեզուի մաքրութեամբն եւ հետաքրքրական նորարարութեանց նախադրութեամբն է որ շատ յարմար գաւառէր գլոյցըսել կրթութեան գործածուելու. եւ յամենայն գեղա իբրեւ պարոյական գիրք գործածուելուն է որ կը գտնուի այնչափ իւր նախադրութեան ձեռագիրն օրինակներով: Հուսմանարեւելու ժամանակն ալ պահեց զբոյսին իւր նախադրութեան. միայն ԺՋ. Գարուն լոյս տեսած են գրքին իւր 20 հրատարակութիւնները:

Նորագոյն քննութիւնը ըստ այսմ աւելի Ազապետոսի աղբիւրներով կը դադարէ: Կ. Կալլ. քննութեան առած է իրականութեան հետ եղած աղբիւրը: Կ. Պրեհմեր՝ որուն գրութիւնն Ազապետոսի մասին ծանօթ գլխաւոր ուսումնասիրութիւնն է, անոր Բարդաւմայ վկային հետ անեղծ կապը: Մեր նպատակը չէ Ազապետոսի յոյն ընդգրկին քննութեամբ դադար. Բայց կ'արժէ վերննայս գլխաւոր եղբարկացութիւնը համեմատուի առ փոփոխ անոր համար ալ որ մեկն համար արեւել տեսակէով կարեւոր են: Բարդաւմայ վկային յուսմանին մէջ իշխանաց վարդապետ կրկին «Հայկեի» կայ. մին երբ Բովստակ կը նշարագրուի իւր թագաւորի մը քաղաքական օրինակը, միւր՝ Եւստակոս առ Բարդաւմայ իւրտած նաւին մէջ: Ստեյն եւ Ազապետի շատ մը զլուխներու նշանակութիւնը տեսած են արդէն Դամիէկ եւ յիշեալ վկային հրատարակելը Բուստանայ: Արեւին գիտնականն որ վկայ Դամիականացոյն կ'ընծայէ, ի հարկէ առանց այլեւայլութեան Ազապետոսը կը զննէ իւր հնագոյն եւ աղբիւր: Բայց ինչպիսեան է իւր նոյն իսկ անով՝ որ ինչպէս նոր քննութիւնը յայտնած են, Եւստ. Դամիականաց զրդէն չէ այն վկայը: Ահա այս կէտը մանրամասն ուսումնասիրած է

1 Եւստ. Կոստանդիոսի ըստը նոյն վկայի մասին անդ. էլ 887:

2 B. Keil, Epikritische Isokratesstudien, ի թերթին «Hermes», XXIII (1898), p. 357-369. — Վ. Դամի. Կիլ. Seitz, die Schule von Gaza, Heidelberg 1892, p. 14:

3 K. Præchter, der Roman Barlaam und Joseph in seinem Verhältnis zu Agapeta Königs Spiegel. Կոստանդիոսի «Բի. քաղաքական թերթին» մէջ (Byz. Zeitschrift, II, 1893, p. 444-460):

4 Դամիէկ (Damke) ի հրատարակութեան Ազապետոսի թուէլ 1633:

5 Հրատ. Բարդաւմայ վկային իւր ընտրու Եւստակոսի համարման մէջ. Boissonade, Anekdota Graeca, IV (Paris 1823) p. 381 ff, համեմատել միւս «Հայկեի» եւ անդ. էլ 808 եւն:

1 Possevinus, Catal. Ms. Gr., tom. II, Apparatus p. 45. Հարկու է իշխանի Ազապետոսի մասին նաեւ հետեւող գրութիւնը՝ Cave, Script. eccl. I, 509. R. Ceillier, Hist. gén. des aut. eccl. XVI, 485. Hamberger, Z. N. III, 333 ff. Saxii Onom. II, 26 ff. Թուշով յիշել շատ արեւելքն:

2 Krumbacher K., Geschichte der Byz. Litteratur. München 1897, p. 456-7.

3 Այս «Նշարագրութեան» յորինումանութեան (akrostichia) մասին տես Կոստանդիոսի էլ 899:

ևս զբարին եկեալ գործ- մեկուսի անկեալ զինն: Եղևն: Մէ աւելն արգելադրուեց ի սոխային ապ: այլ ի վերայ քաջացութեան բարուց պանծապուցը:

Վճռական խօսքերու հին հաւաքում մին է այն որ Սեբեռտոսի անունը կը կրէ եւ կայ նաեւ հայերէն թարգմանութեամբ՝ որուն մասին ընդ- արձակօրէն խօսելու առիթն պիտի ունենանք ի մօտայ: Ասոր նշին իսկ սկիզբը կապ մը կը ցուցնէ Ագապեոսի վճռոց հետ, օրինակի համար սա խօսքը՝ «Աստուծոյ մարդն՝ արժանի Աստուծոյ է: Աստուծոյ արժանի այն է որ ինչ [որ] անարժան է Աստուծոյ՝ ոչ գործէ,» եւն: (Հմմտ. Ագապ. Գ. 1) Բնական է որ նմաններ գտնուին նաեւ այլուր:

Աւելի բաղձալի եր ի հարկէ գիտեալ թէ հայ ինքնագիր գրականութեան վրայ ազդեցու- թիւն ըրած է արգեօք Ագապեոսու: Գծաբանաբար որոշ եւ վճռական ապացոյց մը չկրցանք գտնել, թէ եւ բուսական գրութեանը՝ ուր աւելի յիշատա- կութիւն մը գտնել կը յուսաւորէր, յատկապէս այս նպատակով աչքէ անցնելով: Միւս կողմանէ գրութեան նիւթը՝ որ իշխող աղբյուրի մը պարտուց վրայ կը խօսի, քիչ անգամ առիթն կու տար հայ հեղինակի մը գործմանը վրայ: այնչափ սերող է մեր գրականութեան մէջ զուտ մատուցութիւններ կան ծիւղը: Այսու հանգիստ ասոր նմանութիւններ ալ չեն պակսիր: Երբ ներս. Լամբրոնացի՝ կը գրէ վճիռս թէ «Երկրագործին սեպանք» անկին միայն փնտսէ, իսկ թագաւորին՝ ամենայն աշխարհին,» կը յիշեցնէ Ագապեոսի մէկ վճիռը (սեպ գլ. Ժ), ուք երկրագործին տեղ նախ նաւորդը, յետոյ քաղա- քացին կը բերուի համամատուցութեան: Միեւրթարայ Գոշի առականութեան վերջաբան-խրատներուն մէջ ալ նմանութիւններ կը տեսնենք: Այսպէս Հ.Ձ առա- կին խրատն է՝ «բարեկարգ կամի առնել առաւել զթագաւորս» ըստ պատշաճի վճիռակէ զինչանաւ եւ զստատուորս,» որ նիւթն է Ագապեոսի Լ վճիռն (սեպ նոյնը) Գոշի ծ.Գ կամ թիւննի եւ ձիթննի առական խրատականն Ագապեոսի Լ Դ վճիռն՝ նաեւ բացատրութեան կողմանէ՝ նմանութիւն կը ցու- ցնեն: Թողով նաեւ ուրիշ նմաններ: Ընդհանուր կամ թողնել ուրիշ նմանութիւններ կրնանք ի հարկէ ուրիշ տեղեր ալ գտնել:

1 Մեր Մատ. Անագիր Թ. 174, Թշ. 198 ա եւ «Երաւ Արարգրականութեան Սքանաւայ,» սեպ «Յագապ,» էջ 492 եւ 1149:

2 Մատենադարանի մեր Վեհեմ. 1847, էջ 58: 3 Գոշ. Առաւել, սուգ. Վեհեմ. 1842, էջ 70:

4 Գոշ. առաւել ծ.Գ, ամբ՝ էջ 15 «Բարեկարգութեան ապ թեպէս փառաւոր է: այլ երկրորդը նախ՝ որ հո- սանութիւն են (Հմմտ. Ագապ. Լ Գ), որում թիւննի է նշա- նակ: իսկ քահանայական առհմ թեպէս եւ աղքատ իցն՝ մեծատուն է հազեկորդը,» եւն: — Հմմտ. առաւել Բ՝ ամբ էր Թ «Համարձակութեամբ խոնարհել փառաւ,» զի բնա- օրեան ընդ նոստ պատիւ ոչ թողու անարգել,» եւն. — առաւել Դ՝ ամբ էջ 10 «Անձեան բարեկարգ տին ունին անա- զան յուսոյ բազում տեղանք իրենց,» եւն: եւ նմաններ: 5 Հմմտ. օրինակի համար Ռ. խառնեմի սա խօսքը (սուգ. Ելմ. 1871, Բ: իւշ էջ 70) «Աստե զի զԱր Է շար

Բայց ասորն մեր խնդրին համար աննշան են: Ընդհանրապէս մեզի անհնար եղաւ դռնիկ կո- շումներ եւ յիշատակութիւններ որոնք յատկապէս Ագապեոսի մեզի այժմ ծանօթ հայ բնագիրն ակն- արկեն: Թերեւս գտնուին այսպիսիներ, որ մեր աչքէն վերցնող ըլլան: Թերեւս նաեւ այս հայ բնագիրը աւելի ուշ ժամանակ ծագած՝ բուրգովն անմահութիւն եր հայ մասնագիրք մեծ մասին: Այս կէտը՝ որ շատ կարեւոր է, որոշել չենք կրնար, եւ ոչ ալ նաեւ մերձաւորապէս նշանակել հայ թարգ- մանութեան յամանը: Մտնաւանդ թէ կայ կամ կար կարելիք Դ՝ ալ որ շատ ուշ ժամանակի՝ անցեալ ժ.Ը. դարուն վերջերուն՝ կ'ուզէր վերագրել Ագա- պեոսի հայ թարգմանութիւն: Այս կը ստիպէ ամբողջ անցնիլ յայտնի կէտին, այն է Ագապեոսի ուղղութիւն, որուն մասին այժմ՝ թանկագին տեղեկութիւններ ստացանք:

(Ըրուն-Կէլի)

Հ. Ե. 8.

ՅԵՐԵՄԻԱՅ

ՆՈՐ ՀՐԱՅՈՐԱԿԱՆԻՆԷՐ

28. ՇԵՐՈՒՆՑ Գ. ԳԼԻՐԳ: — Վանայ Սազ: Հասարակոյ Վասպուրականի ժողովուրդական երգերի եմ: Մասն Բ: Քիչիկի 1899: Ցա. 4. Մարտիոսան: (Քիչիկ. չից. Կոթիկ. Ընդ. Թ. 150:) էջ 8՝ 159: Գիրն Է 75 Կ.
29. Dr. L. von PATRUBANY — Sprachwissenschaftliche Abhandlungen. Band I 1899. Nr. 11—12. — Band II 1900. Nr. 1, 2.
30. «ԹԱՍՐԻՍՐԱՅ պատկերազարդ գրական եւ Թատերա- կան հանդէս. Գ. Ցարի թիւ 2 (Գիրք 2, 1899 Գիտու. 2) Հրտ. Աղ. Թարգմանեան: Տիպիկ, տպ. Կ. Մարտ. 1899. Միծ 8՝ էջ 155. Նկարներ 7:
31. НАВКАЗСНІН ВЪСТАНКЪ. — Значеніе науки и литературы у турков: У. Ասարի. 1900 Թ. 1 (Ու- նուար) Թիֆլիս:

28. Յիւնից Գ. Գիւրգ, Վանայ Սազ, հա- տաճոյ Վասպուրականի ժողովուրդական երգերի եմ: Մասն Բ: Քիչիկի 1899: Ցա. 4. Մարտիոսան: (Քիչիկ. չից. Կոթիկ. Ընդ. Թ. 150:) էջ 8՝ 159: Գիրն Է 75 Կ.

պատրաստութիւն առ վաճառք» եւ պղծագործաւ առ լուսագործին:» (Հմմտ. Ագապ. Կ.Ձ.) — Ընդհանուր սա Մա- նուէլ թիւննի մէջ (Նւանակարի, սուգ. Վեհեմ. 1838, էջ 321) «Ողջ ընդ թագաւոր օգոստե, երկնաւոր թագաւորին պահպանելը զորութեամբ,» եւն: (Հմմտ. Ագապ. Ա.) — Գործոց Առաջինը խմբագիր անկիւնը (սուգ. Վեհեմ. 1839, էջ 64) «Եւ զի զարեւմեմ ի մարգրութե քան թէ բարեբա- րութիւնն՝ յոյժ մանաւանդ երկինք զգաւորացանէն» եւն: (Հմմտ. Ագապ. Ե.Թ, սեպ նաեւ ԻԷ, ԻԵԻ:) — Այսպիսի ընդհանուր խօսքեր շատ կրնան գտնուիլ բայց նշանակա- թիւն չունեն: Ինչպէս եւ ոչ վրէ քաջապատկեանց նմա- նութիւններ: Վերջոյս մասին ահա քանի մ'օրինակ Եղիշ. Կաթող. պատմագրութիւնն (սուգ. 1867) էջ 382 «Գե մի թերեւս ըստ մանկական բարոյցի զպատմական իմն ստացի կամ եւ զանկալեմ գրեմալ գործեցէ իր» եւն: (Հմմտ. Ագապ. Թ.) — անգ՝ էջ 408 «Գրգռեին զպոյժու Կ» (սուգ- առաւել, սեպ Ագապ. ԼԵ.) — անգ՝ 420 «Իր ի մեղայ թիչ վերեպեմ,» եւն էջ 432 «Ասորդը ոմանք ի վեր ելակեալ,» սեպ Ագապ. Հ.Բ.) եւ ուրիշներ հոս եւ այլուր: